

**Національний музей історії
України у Другій світовій війні.
Меморіальний комплекс**

**презентує виставку
«Україна. Війна. Власна пам'ять»**

В історії кожного народу є події, які не підвладні часові й продовжують жити в людській пам'яті, незважаючи на зміну поколінь. Для нашого народу – це Друга світова війна, яка донині як історична подія відіграє суттєву роль у житті української спільноти, залишається актуальною темою дискусій, зокрема щодо місця і ролі українців у боротьбі з нацистською Німеччиною та внеску України в перемогу.

У роки війни в лавах радянських Збройних Сил воювали майже 7 млн наших співвітчизників. Кожен другий воїн-українець поліг на фронті. Серед тих, хто повернувся, кожен другий залишився інвалідом. Загальні людські втрати України оцінюються в діапазоні від 8 до 10 млн осіб.

40 місяців – від 22 червня 1941 р. до 28 жовтня 1944 р. – не припинялася війна на території України, 35 із них припадають на активні бойові дії регулярних військ. На наших землях були задіяні понад 50 відсотків сухопутних сил Червоної армії і майже дві третини сухопутних військ Вермахту. Саме тут відбулася більшість стратегічних та фронтових операцій 1941–1944 рр., які, зрештою, вирішили подальшу долю війни в Європі, долю перемоги.

Людство втратило в результаті найжорстокішого протистояння ХХ століття понад 60 млн осіб. Війна завдала великих страждань і горя кожній родині, нації, країні, крізь які вона пройшла, забравши людські життя, роз'єднавши сім'ї, зруйнувавши домівки і усталений спосіб життя. Разом із тим, ставши суворим випробуванням для народів, країн, людства загалом, вона виявила яскраві приклади людської гідності, стійкості та героїзму.

Однак у кожного народу – власна пам'ять про війну, своя історія страждань і звитяги. В українців вона надзвичайно строката. Наш народ пам'ятає окупацію Карпатської України хортистською Угорщиною, що відбулася ще до початку Другої світової війни, а також українців, які воювали з гітлерівцями в складі польської армії та полягли в ході вересневої кампанії 1939 р.; насильницьку радянізацію приєднаних західноукраїнських територій та невдалу спробу відновлення незалежності Української держави 30 червня 1941 р.; мільйони закатованих, убитих і понівечених нацистською окупаційною та радянською репресивною машинами; зневажливе ставлення до людей, які власною кров'ю мали спокутувати провину за перебування на окупованій території та за бажання жити в соборній незалежній державі, як до «зрадників».

Ніколи не забуде український народ і мільйони співвітчизників,

які полягли під час боїв на території інших республік колишнього Радянського Союзу та в ході визволення країн Центральної, Південно-Східної Європи й Азії. Українці гідно воювали на східному, західному, північноафриканському та тихоокеанському фронтах у лавах армій США, Великобританії, Канади, Франції, Польщі, Австралії тощо. Десятки тисяч українців вели боротьбу проти гітлерівців у радянських партизанських формуваннях, у лавах Української повстанської армії, у загонах французького, югославського, італійського, словацького рухів Опору. Цей приклад самопожертви задля спільної перемоги над ворогом вартий наслідування, тому намагання будь-кого «приватизувати» перемогу слід розцінювати як зневагу до пам'яті всіх учасників і жертв війни.

Виставку створено на основі автентичних фотодокументальних джерел з фондозбірні Меморіального комплексу до 70-ї річниці Перемоги над нацизмом у Європі та 70-ї річниці завершення Другої світової війни. Широкому загалу презентовано близько 90 світлин, які є вагомим джерелом героїчної і гіркої правди про Україну та її народ, який гідно вистояв у кривавому поєдинку за власне існування і здійснив вагомий внесок у спільну перемогу над ворогом.

Виставковий проект презентує знімки знаних фронтових фотокореспондентів: Якова Давидзона, Еммануїла Євзерихіна, Анатолія Єгорова, Георгія Зельми, Ольги Ігнатович, Ольги Ландер, Георгія Ліпскерова, Михайла Мельника, Олексія Межуєва, Валентина Орлянкіна, Якова Рюмкіна, Олександра Устинова, Євгена Халдея, Аркадія Шайхета, Івана Шагіна та аматорські фото. Крім матеріалів фотофонду Меморіального комплексу, що найбільш рельєфно та об'єктивно відображають героїчні й водночас трагічні сторінки історії українського народу, представлені фотодокументи Центрального державного кінофотофоноархіву України імені Г.С. Пшеничного та Інтернет-ресурсів. Автори знімків зуміли виразно й точно зафіксувати та донести до нащадків унікальні миттєвості війни, передати біль втрат та радість перемог. Прізвища авторів зазначені в етикетках під фотороботами, якщо автор невідомий – вказано лише назву світлини.

На жаль, надлюдські випробування та втрати в Другій світовій війні не стали повчальним уроком для нащадків, у ХХІ столітті людство продовжує воювати. Тому основна мета виставки – активізувати історичну пам'ять про війну, консолідувати суспільство, унеможливити повторення трагедії.

Розділ І. Випробування

Мапа. Україна в міжвоєнний період. 1921 - 1939 рр.

Поразка українських національно-визвольних змагань 1917 - 1921 рр. призвела до ліквідації національної державності й започаткувала новий етап територіального розколу України - українські етнічні землі опинилися у складі різних держав: Східна Галичина, Західна Волинь, Західне Полісся, Холмщина та Підляшшя - у складі Польщі; Закарпаття - у складі Чехословаччини, а з березня 1939 р. - Угорщини; Буковина - у складі Румунії; більша частина України, де було встановлено радянську владу, - у складі СРСР.

Прем'єр-міністр уряду Карпатської України А.І. Волошин із секретарем президії уряду, заступником міністра закордонних справ М.С. Кочерганом під час ухвалення урядових рішень. Січень 1939 р.

Карпатська Україна впродовж 1938 - 1939 рр. - автономна республіка у складі Чехословаччини, з 15 березня 1939 р. - Українська незалежна держава (усенародно обраний парламент проголосив незалежність і обрав Президентом А. Волошина). 18 березня 1939 р. на терени Закарпаття було введено угорські війська, незалежність ліквідовано, територію анексовано Угорщиною.

Рукостискання польського та угорського прикордонників після окупації Закарпаття на кордоні розчленованої Чехословаччини. 18 березня 1939 р.

Підписання пакту Молотова-Ріббентропа. Москва. 23 серпня 1939 р.

Договір про ненапад між СРСР та нацистською Німеччиною (відомий як пакт Молотова-Ріббентропа) і таємні протоколи до нього передбачали поділ сфер впливу в Європі та взаємний обмін сировиною і зброєю.

Мапа. Додаток до радянсько-німецького Договору про дружбу й кордон. 28 вересня 1939 р.

Парад військ Червоної армії на честь возз'єднання Західної України з Українською РСР. Львів. 1939 р.

Делегація Західної України на позачерговій третій сесії Верховної Ради УРСР із поданням про приєднання Західної України до складу Української РСР. Київ. Листопад 1939 р.

26 - 28 жовтня 1939 р. делегати Українських Народних Зборів у Львові ухвалили декларацію про встановлення радянської влади на території Західної України, а також про возз'єднання її з Радянською Україною у складі СРСР. Сесії Верховної Ради СРСР (1 - 2 листопада 1939 р.) та Верховної Ради УРСР (13 - 15 листопада 1939 р.) задовольнили це прохання.

Солдати Вермахту перетнули кордон СРСР.
22 червня 1941 р.

Упізнання людей, замордованих працівниками НКВС, у дворі в'язниці на вул. Лонцького. Львів. Червень 1941 р.

У перші дні війни в умовах масового відступу й поразок Червоної армії війська НКВС у в'язницях Львова впродовж 23 - 28 червня 1941 р. знищили майже 4 000 осіб, із них у в'язниці на вулиці Лонцького - 1 681 особу.

Мітинг із нагоди проголошення 30 червня 1941 р. в окупованому німецькими військами Львові Акта відновлення Української держави на західноукраїнських землях. Перемишль Львівської області. Липень 1941 р.

Відправлення мобілізованих на фронт. Одеса. Вересень 1941 р. Фото А. Єгорова.

Біженці. Україна. 1941 р. Фото М. Мельника.

Вивезення худоби з Харківської області до східних районів СРСР. 1941 р.

Контрнаступ морської піхоти в районі с. Дофінівка Одеської області. 22 вересня 1941 р. Фото А. Єгорова.

Нацистський прапор, захоплений у бою танкістами Південно-Західного фронту. Серпень 1941 р. Фото О. Фрідлянського.

Відступ радянських піхотинців. 1941 р.

22 липня 1942 р. територію Української РСР повністю окупували нацисти. Запеклі оборонні бої на теренах України виявилися невдалими, супроводжувалися значними втратами радянських військ, однак у цілому спричинили провал гітлерівського плану "бліскавичної війни".

Атака. Південно-Західний фронт. 1942 р. Фото О. Устинова.

Мінометники ведуть бій. Південно-Західний фронт. Червень 1942 р. Фото О. Устинова.

Радянські військовополонені під Харковом. Травень 1942 р.

На території України функціонувало понад 180 нацистських таборів різного типу. У них упродовж 1941 - 1944 рр. від поранень, голоду, холоду, знущань та розстрілів загинуло 1,8 млн полонених червоноармійців.

Німецькі війська крокують Хрещатиком. Київ. Весна 1942 р.
На окупованій території України загарбники встановили жорстокий режим терору й грабунку.
У роки війни Україна втратила 4,5 млн мирних громадян.

Румунська піхота на вулиці окупованої Одеси. 1941 р.

Нацистський "новий порядок". Київ. 1941 р.

Відправлення українського населення на примусові роботи до Німеччини. Київ. 1942 р.

Україна стала об'єктом тотальної експлуатації людських і сировинних ресурсів. Окупанти вивозили не тільки промислове обладнання, продукцію сільськогосподарського сектору, а й унікальний український чорнозем. Майже 2,4 млн жителів України було відправлено на примусові роботи до Німеччини та інших окупованих нею країн.

Екзекуція. Україна. 1942 р.

Бабин Яр. Київ. 1941 р. Фото Й. Хьоле.

Один з найкривавіших злочинів нацистів у роки війни - убивство за національною належністю. Під час окупації на території України гітлерівці знищили 1,5 млн євреїв. Наймасштабнішим проявом Голокосту і геноциду в Україні став Бабин Яр у Києві, де впродовж двох років загинуло понад 100 тис. осіб. Крім євреїв, тут були знищені українці, росіяни, поляки, роми та представники інших народів.

Повішені. Харків. 1942 р.

У пошуках убитого сина. Київ. 1943 р. Фото Я. Рюмкіна.

Палають житлові будинки в Києві. 1943 р. Фото І. Шагіна.

За період окупації в Україні зазнали руйнувань 714 міст і селищ міського типу, понад 28 тис. сіл, із них понад 670 - частково або повністю спалені окупантами.

Руйнування в м. Сталіно (нині Донецьк). 1943 р.

Розгромлений і пограбований музей Т.Г. Шевченка. Канів Київської (нині Черкаської) області. 1943 р. Фото В. Орлянкіна.

Упродовж 1941 - 1944 рр. з України до Німеччини було вивезено понад 40 тис. творів мистецтва світового рівня.

Руїни Успенського собору Києво-Печерської лаври. Київ. 1943 р.

Жертви війни. Золотоноша Полтавської (нині Черкаської) області. 1943 р. Фото Г. Ліпскерова.

Горе матері. Крим. Травень 1944 р. Фото А. Межуєва.

Розділ II. Визволення

Бій за українське село. 1943 р. Фото Я. Рюмкіна.

Визвольні бої за Україну тривали впродовж 22 місяців - від 18 грудня 1942 р. до 28 жовтня 1944 р. Перші населені пункти України в східному Донбасі були визволені в грудні 1942 р. у ході Сталінградської битви, яка поклала початок корінному перелому у війні на користь СРСР. Масове визволення українських земель почалося в ході Курської битви. 23 серпня 1943 р. було відвоєновано Харків. У вересні 1943 р. завершилося визволення Лівобережної України.

Біля пам'ятника Тарасові Шевченку у визволеному Харкові.
Серпень 1943 р. Фото Я. Рюмкіна.

Зустріч із сином. Харківська область. 1943 р. Фото Я. Рюмкіна.

Бронебійники ведуть вогонь по ворожому літаку. Південно - Західний фронт. Серпень 1943 р. Фото О. Ландер.

Танки форсують Дніпро. 1943 р.

У вересні - жовтні 1943 р. розпочалася героїчна битва за Дніпро, уздовж якого німці намагалися створити неприступну лінію стратегічної оборони "Східний вал". Кульмінацією битви стало визволення від окупантів Києва та створення вигідних стратегічних плацдармів для подальшого наступу на Правобережну Україну. За останніми дослідженнями, втрати в битві за Дніпро та Київ становили 1,5 млн убитих, поранених, зниклих безвісти. За мужність і героїзм, виявлені в цих боях, 2,5 тис. воїнів були удостоєні звання Героя Радянського союзу.

Переправа через Дніпро. Лютізький плацдарм. Жовтень 1943 р. Фото А. Шайхета.

Зустріч визволителів. Київ. 6 листопада 1943 р. Фото К. Лишка.

Чехословацькі війська на марші. Київська область. Листопад 1943 р. Фото О. Капустянського.

У роки війни за сприяння Радянського Союзу були сформовані, навчені та озброєні з'єднання двох польських армій, чехословацький армійський корпус, югославська піхотна та танкова бригади, а також десятки інших іноземних частин і підрозділів, які пліч-о-пліч із радянськими воїнами брали участь у розгромі нацистської Німеччини.

У хвилини затишся. 1-й Український фронт. 1944 р. Фото О. Ігнатович.

Ворожа техніка, розбита в ході Корсунь-Шевченківської операції. Лютий 1944 р. Фото Я. Рюмкіна.

Свого апогею битва за Україну досягла в період з осені 1943 р. до осені 1944 р. На фронті протяжністю близько 1 300 - 1 400 км розгорнулися бої за Правобережну Україну. У результаті 11 стратегічних та 28 фронтових операцій було повністю розгромлене все південне крило Східного фронту гітлерівців. Радянські війська з незваною у світовій історії воєн оперативністю просунулися на 250 - 450 км, форсували Західний Буг та Дністер, вийшли до південно-західних кордонів СРСР і перенесли бойові дії на територію Європи.

На підступах до Кривого Рогу. 1944 р. Фото Г. Зельми.

На вулицях визволеної Вінниці. 1944 р. Фото А. Шайхета.

Танковий наступ. Станція Роздільна Одеської області. 1944 р. Фото О. Ландер.

Військовополонені гітлерівці на вулицях Києва. Серпень 1944 р. Фото А. Шайхета.

16 серпня 1944 р. вулицями Києва пройшло майже 37 тис. полонених гітлерівців. Довжина колони становила близько 5 км, пересувалася вона впродовж 5 годин.

Ідуть визволителі. Одеса. Квітень 1944 р. Фото Г. Зельми.

У визволеному Севастополі. 9 травня 1944 р. Фото Є. Халдея.

На вулицях Львова. Липень 1944 р. Фото А. Шайхета.

Радянські й американські льотчики та механіки біля бомбардувальника Військово-повітряних сил США під час проведення операції "Френтік". Полтава. Літо 1944 р.

Спільна радянсько-американська військова операція "Френтік" із човниковим рухом американських бомбардувальників за трикутником Англія - Італія - Полтава проводилась у червні - вересні 1944 р. Під час операції було здійснено 18 рейдів - 2 207 літаковильотів, на об'єкти противника скинуто 1 955 тонн авіабомб.

Форсування Західного Бугу. 1944 р.

Подолання Карпатських гір. 1944 р.

Вихованці Васильківського спеціалізованого дитячого будинку, створеного за ініціативою Військової ради 2-го Українського фронту. Київська область. 1944 р.

Конвеєрне складання танків Т-34 на одному з уральських заводів. 1943 р.

Український народ зробив вагомий внесок у створення матеріально-технічних передумов для розгрому армії гітлерівської Німеччини та її союзників. У перші місяці війни на Схід СРСР з України було евакуйовано близько 3,5 млн осіб, перебазовано понад 550 підприємств. Українські вчені, робітники, селяни, інженерно-технічний персонал багато зробили для становлення воєнно-промислового комплексу в східних районах СРСР, що прискорило перемогу на фронтах.

Передача літаків, збудованих на кошти київських залізничників. 1944 р.

Двічі Герої Радянського Союзу С.А. Ковпак - командир Сумського партизанського з'єднання та О.Ф. Федоров - командир Чернігівсько-Волинського партизанського з'єднання з партизанами на березі р. Прип'ять. 1943 р. Фото Я. Давідзона.

Важливим складником загальноєвропейського антинацистського руху Опору стала боротьба з окупантами на теренах України. Загальна чисельність радянських партизанів та підпільників оцінюється сучасними дослідниками в понад 220 тис. осіб.

Ворожі ешелони, пущені під укіс партизанами. 1943 р.

Вояки Української повстанської армії під час відзначення Свята Зброї.
х. Ясенів Турківського району Львівської області. 31 серпня 1944 р.

Бійці Української повстанської армії слухають донесення розвідки. 1940-ві рр.

У 1941 - 1943 рр. у західних областях України почав розгортатися націоналістичний повстанський рух. Найвпливовішим збройним формуванням стала Українська повстанська армія, яка боролася за відновлення суверенітету й територіальної цілісності України під антипольськими, антирадянськими та антинімецькими гаслами. Боротьба УПА та збройного підпілля проти радянської влади тривала до середини 1950-х рр.

Відправлення добровольців до дивізії СС "Галичина". Дрогобич. 11 вересня 1943 р.

Десятки тисяч українців піддалися на німецьку пропаганду й опинилися в німецьких збройних формуваннях, сподіваючись на те, що Німеччина створить на базі українських частин і з'єднань повноцінну українську армію. Понад 25 тис. українців пройшли через лави української дивізії СС "Галичина", 8 тис. із них загинули.

Депортовані кримські татари на шляху до Узбекистану.
Станція Усть-Лабінськ. Краснодар. Травень 1944 р.

11 травня 1944 р. ДКО СРСР віддав наказ НКВС СРСР виселити з території Криму татар. У постанові всіх без винятку кримських татар звинуватили в різних формах співпраці з гітлерівцями. 18 - 20 травня 1944 р. із Криму депортували 194 111 осіб, із яких 151 064 особи виселили до Узбекистану, а решту кримських татар переселили до РРФСР та Казахської РСР. Після виселення кримських татар практика сталінських депортацій була поширена й на інші етноси Криму. Упродовж червня - липня 1944 р. з Криму депортували 12 422 болгарина, 15 040 греків, 9 621 вірменина. Були виселені й місцеві жителі Криму - роми.

Переселення лемків-русинів із Польщі в СРСР. 1945 р.

9 вересня 1944 р. комуністичні уряди СРСР і Польщі в рамках післявоєнного устрою Європи підписали угоду про взаємний обмін населенням у прикордонних районах. За умовами угоди переселення українців з етнічних територій - Лемківщини, Надсяння, Підляшшя і Холмщини мало набути винятково добровільного характеру, а проводилося найчастіше примусово, із застосуванням військової сили. Лише в жовтні 1944 р. - серпні 1946 р., за даними польських джерел, насильницькими методами було переселено 482 тис. осіб, у ході ж самої акції "Вісла", яка розпочалася 28 березня 1947 р., - 140 575 осіб української національності та змішаних польсько-українських сімей.

Конвой по дорозі на збірний пункт після виселення одного із українських сіл . Акція "Вісла". 1947 р.

Бригада політв'язнів, учасників національно-визвольного руху, на робочому об'єкті в сибірській тайзі. 1950-ті рр.

Відродження Дніпрогесу. Запоріжжя. 1944 р.

На час визволення України вцілілими залишилися не більше 19% промислових підприємств. Транспортна інфраструктура була зруйнована. Загальна сума прямих економічних збитків становила 285 млрд крб (у цінах 1941 р.).

Кияни розбирають завали на Хрещатику. Київ, Осінь 1943 р. Фото І. Шагіна.

Розділ III.
Перемога

Воїни 2-го Українського фронту перетинають державний кордон із Румунією. Березень 1944 р. Фото А. Шайхета.

Бійці 2-го Українського фронту на бойовій позиції. Вісло-Одерська операція. 11 січня 1945 р. Фото Е. Євзерихіна.

На переправі в районі Відня. 3-й Український фронт. Австрія. 1945 р. Фото Є. Халдея.

На околиці визволеного радянськими воїнами м. Санкт-Пельтен. 3-й Український фронт. Австрія. Квітень 1945 р. Фото Є. Халдея.

Атака бійців 1-го Українського фронту, м. Бреслау, Німеччина. Квітень 1945 р. Фото О. Устинова.

Так закінчився похід на Схід для гітлерівців, захоплених у полон воїнами 4-го Українського фронту.
Чехословаччина. 1945 р. Фото Ф. Семяннікова.

Прапор Перемоги над Рейхстагом, 2 травня 1945 р. Фото Є. Халдея.

Урочисте шикування особового складу 10-го гвардійського добровольчого танкового Уральсько-Львівського Червонопрапорного орденов Суворова і Кутузова корпусу. Німеччина. 1945 р. Фото М. Коллі.

Бійці корпусу пройшли всією Україною й завершили бойовий шлях у боях за Берлін і Прагу.
38 гвардійців корпусу були удостоєні звання Героя Радянського Союзу.

1-й Український фронт на Параді Перемоги. Москва, 24 червня 1945 р.

2-й Український фронт на Параді Перемоги. Москва. 24 червня 1945 р.

3-й Український фронт на Параді Перемоги. Москва. 24 червня 1945 р.

4-й Український фронт на Параді Перемоги. Москва. 24 червня 1945 р.

Тричі Герой Радянського Союзу Іван Кожедуб (у центрі) з бойовими товаришами на Параді Перемоги в Москві. 24 червня 1945 р.

Танкісти 6-ї гвардійської танкової армії під командуванням генерал-лейтенанта танкових військ А.Г. Кравченка переходять кордон Маньчжурії. 9 серпня 1945 р. Фото О. Становова.

Генерал-лейтенант К.М. Дерев'янку підписує Акт про беззастережну капітуляцію Японії від імені СРСР.
2 вересня 1945 р.

Мітинг, присвячений возз'єднанню Закарпатської України з Радянською Україною. Ужгород. Червень 1945 р.

"Велика трійка" (народний комісар іноземних справ СРСР В.М. Молотов, прем'єр-міністр Великобританії У. Черчилль та президент США Ф. Рузвельт) на Ялтинській конференції. Крим. 1945 р. Фото А.Кричевського.

4 - 11 лютого 1945 р. в Ялті відбулася зустріч лідерів країн антигітлерівської коаліції - СРСР, США і Великобританії, на якій були розроблені основні принципи загальної політики щодо повоєнного устрою світу. Українські інтереси в Ялті були представлені та успішно вирішені в двох напрямках: установлення українсько-польського кордону і входження України до складу ООН.

Голова делегації Української РСР Д.З. Мануїльський підписує Устав ООН. 1945 р.

Україна та її народ зробили вагомий внесок у розгром агресора: у складі чотирьох Українських фронтів у 1943 - 1945 рр. налічувалося від 50 до 70% воїнів-українців. За кількістю воїнів, удостоєних звання Героя Радянського Союзу та інших бойових нагород, українцям та вихідцям з України належить друге місце, українці очолювали значну кількість фронтів, були широко представлені в командному складі. У 1945 р. Україна стала однією з держав-співзасновниць ООН.

Члени делегації УРСР в залі засідань Паризької мирної конференції (зліва направо)
М.Н. Петровський, Ф.Я. Примак, В.Я. Тарасенко, О.К. Касименко. Франція. 1946 р.

Пошукові роботи на місцях бойових дій 1941 - 1943 рр. Київська область. 1990-ті рр.

Щороку до вже відомих імен загиблих під час Другої світової війни пошуковці додають прізвища сотень солдатів, які ще дотепер не похованими лежали на місцях боїв. Понад 4 млн радянських воїнів, загиблих на полях битв, донині вважаються зниклими безвісти. Війна не закінчена доти, доки не похований її останній солдат.

Скульптура «Батьківщина-мати». Національний музей історії України у Другій світовій війні. Меморіальний комплекс.
Київ. 2014 р. Фото О. Стельмаха.